

УДК 340.13

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.1.5>

СУЧАСНІ НАУКОВО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ЩОДО РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ «КОМПЛЕКСНИЙ МІЖГАЛУЗЕВИЙ ПРАВОВИЙ ІНСТИТУТ»

Гуртова К.М.,

*викладачка кафедри конституційного і міжнародного права
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ORCID: 0000-0001-7788-5132

e-mail: hurtova_k@ua.fm

Гуртова К.М. Сучасні науково-концептуальні підходи щодо розуміння поняття «комплексний міжгалузевий правовий інститут».

У статті досліджуються сучасні науково-концептуальні підходи щодо розуміння поняття «комплексний міжгалузевий правовий інститут».

Підкреслюється, що незважаючи на широкий пласт наукових публікацій у царині правової структуризації та систематики, невинний розвиток позитивного права об'єктивно призводить до появи чисельних комплексних утворень, що обумовлює подальші наукові пошуки. Розглядається доцільність розмежування понять «комплексні» та «міжгалузеві» правові інститути. Доводиться позиція щодо штучності подібного поділу в контексті загальних уявлень щодо системних зв'язків у праві. Основна причина цього в тому, що ознаки комплексних інститутів цілком екстраполюються на міжгалузеві інститути, як і навпаки. Своєю чергою, утворення та функціонування міжгалузевих інститутів завжди передбачає наявність між їхніми елементами системних зв'язків, адже норми права, що складають подібні інститути не є механічними утвореннями.

Авторка приєднується до існуючого в літературі підходу щодо розуміння поняття «комплексність» стосовно міжгалузевих правових інститутів, котра має інтерпретуватися не тільки як певна уніфікованість понять, категорій, правового матеріалу, існуючого в нормативно-правових актах двох чи більше галузей права, але також включає багатоманітність джерельної бази цього елементу системи права (міжнародно-правові акти та договори, судові прецеденти, насамперед, Рішення Європейського суду з прав людини). Крім того в основі міжгалузевих правових інститутів лежать міжгалузеві юридичні конструкції, котрі мають включати до свого змісту не тільки моделювання правових явищ на рівні одразу декількох галузей права, але й на рівні комплексних міжгалузевих правових інститутів.

Відстежується механізм створення комплексних міжгалузевих правових інститутів. В межах аналізу видового розмаїття комплексних міжгалузевих правових інститутів, які традиційно поділяються на прикордонні та функціональні, обстоюється точка зору щодо недоцільності суворої градації між комплексними міжгалузевими правовими інститутами публічного та приватного права.

Ключові слова: система права, комплексні міжгалузеві правові інститути, комплексна галузь, норма права, предмет правового регулювання, публічне та приватне право, системні зв'язки у праві.

Hurtova K.M. Modern scientific and conceptual approaches to understanding the concept of «complex interbranch legal institution».

The article examines the modern scientific and conceptual approaches to understanding the concept of 'complex inter-branch legal institution'.

It is emphasised that despite the wide range of scientific publications in the field of legal structuring and systematics, the continuous development of positive law objectively leads to the emergence of numerous complex formations, which necessitates further scientific research. The author considers the expediency of distinguishing between the concepts of 'complex' and 'intersectoral' legal institutions.

The author argues that such a division is artificial in the context of general concepts of systemic relations in law. The main reason for this is that the features of complex institutions are fully extrapolated to inter-branch institutions, and vice versa. In turn, the formation and functioning of inter-branch institutions always presupposes the existence of systemic links between their elements, since the rules of law which constitute such institutions are not mechanical entities.

The author joins the existing approach in the literature to understanding the concept of 'complexity' in relation to interbranch legal institutions, which should be interpreted not only as a certain unification of concepts, categories and legal material existing in the legal acts of two or more branches of law, but also includes the diversity of the source base of this element of the legal system (international legal acts and treaties, judicial precedents, primarily, the Judgments of the European Court of Human Rights). In addition, inter-branch legal institutions are based on inter-branch legal constructions, which should include not only modelling of legal phenomena at the level of several branches of law, but also at the level of complex inter-branch legal institutions.

The mechanism of creation of complex inter-branch legal institutions is traced. Within the framework of the analysis of the species diversity of complex interbranch legal institutions, which are traditionally divided into border and functional ones, the author argues that a strict gradation between complex interbranch legal institutions of public and private law is inappropriate.

Key words: system of law, complex interbranch legal institutions, complex branch, rule of law, subject matter of legal regulation, public and private law, systemic relations in law.

Постановка проблеми. В історії вітчизняної юридичної науки питання, пов'язані з дослідженням системи права, належать до таких, що постійно є предметом гарячих і затяжних дискусій між представниками не лише теорії юриспруденції, а й галузевих правових наук [1, с. 104]. Така ситуація є закономірною, оскільки суспільні відносини в процесі свого розвитку постійно ускладнюються [1, с. 104]. Динаміка ж цього ускладнення перебуває в причинно-наслідковому зв'язку з тими чи іншими внутрішніми і зовнішніми факторами (чинниками) розвитку суспільства [1, с. 104]. Тому цілком очевидним є підвищений інтерес до питань побудови та, певним чином, модернізації структурних компонентів системи права, зокрема, щодо природи міжгалузевості, комплексності та інтегративності у праві [2, с. 9]. Як слушно вказує з цього приводу, Н. Наумова, розвиток суспільних відносин об'єктивно детермінує фігурацію всієї структури права, поступове зменшення ролі одиничних правових приписів, появу в системі права чисельних комплексних утворень, параметри яких не «вписуються» у догматичні уявлення про основні (класичні) структурні елементи системи права (галузі, підгалузі, інститути права) [3, с. 1]. В контексті зазначеного вище, Д. Лук'янець зазначає, що дискусія навколо структури системи права триває вже давно, але й досі не знайдено такого підходу до визначення її елементів та зв'язків між ними, який би не містив суттєвих суперечливостей і задовільнив би представників різних галузей правової науки [4].

Таким чином, науково-пізнавальний інтерес щодо осягання суті комплексних міжгалузевих правових інститутів є неминучим. Він також зумовлюється ще й тим фактом, що донедавна ідея щодо існування комплексних правових утворень вкрай неоднозначно сприймалася науковим загалом [5]. Категорично і повністю заперечувалася така можливість [5]. Вагомим аргументом на користь ідеї про «подвоєння» структури права стало існування комплексного законодавства [5]. Тим більш, що однією з сучасних тенденцій розвитку системи права є те, що комплексні міжгалузеві правові інститути поступово втрачають роль вторинних правових утворень і відіграють усе більш самостійне значення для регулювання суспільних відносин, а, отже, на якісно новому рівні сприяють удосконаленню інституціональної побудови права [3, с. 4].

Мета і завдання дослідження. Метою репрезентованої статті є аналіз сучасних науково-концептуальних підходів щодо розуміння поняття «комплексний міжгалузевий правовий інститут».

Відповідно до сформульованої мети статті визначені наступні завдання, а саме: всебічно осмислити суть поняття «комплексний міжгалузевий правовий інститут»; визначити найбільш гострі дискусійні моменти в межах вітчизняної юридичної науки, що точаться навколо зазначеного явища правового буття; відстежити механізм створення комплексних міжгалузевих правових інститутів; дослідити видове розмаїття комплексних міжгалузевих правових інститутів.

Стан опрацювання проблематики. Тематика комплексних міжгалузевих правових інститутів розглядається як в межах вітчизняної теоретико-правової науки, так і в рамках галузевих юридичних наук, що знайшло своє відображення в наукових публікаціях О. Андрушка, І. Банасевича,

Є. Євграфової, Л. Добробог, Р. Дудник, М. Драгомерецького, М. Іншина, М. Курила, О. Лавриненка, Н. Левицької, Д. Лук'янця, Д. Манька, Т. Мураховської, Н. Наумової, В. Нестеровича, Н. Оніщенко, М. Саннікової, С. Слабка, Д. Смерницького, М. Чабаненка, О. Ющика.

Свою чергою, незважаючи на невпинну тенденцію щодо збільшення наукових доробок, що стосуються як в цілому загальної проблеми системи права (правової структуризації), так і проблеми комплексних міжгалузевих правових інститутів зокрема, сформовані уявлення щодо природи останніх до сих пір не є універсальними та устояними. Саме вказані обставини диктують необхідність продовження наукових розвідок в цій площині.

Вклад основного матеріалу. В вітчизняній юридичній літературі зустрічається думка про те, що існують окремо як комплексні, так і міжгалузеві правові інститути. Таку точку зору обстоює Л. Добробог. Вона вказує на те, що серед інститутів права вирізняють: 1) галузеві; 2) міжгалузеві; 3) комплексні. [6, с. 27]. Н. Левицька пропонує таким чином розмежувати комплексні та міжгалузеві правові інститути [7, с. 23]. Комплексні нормативно-правові інститути виникають за потреби в регулюванні суспільних відносин, коли відсутня юридична конструкція в системі права, відсутній інститут права, як такий, але з'явилася необхідність урегулювання суспільних відносин правовими засобами [7, с. 23]. Вони витребувані юридичною практикою [7, с. 23]. Такі інститути мають кумулятивний характер; вони складаються з норм різних галузей; їхні предмети й методи регулювання відрізняються; вони мають функціональний характер, оскільки спрямовані на регулювання відносин за відсутності спільного предмета регулювання; предмет і метод мають кумулятивний характер; комплексним нормативно-правовим інститутам, як правило, притаманні власні принципи права [7, с. 23]. Міжгалузеві нормативно-правові інститути мають такі ознаки: вони є структурною частиною джерел права; містять загальні для суміжних галузей положення; є відображенням загальних принципів права, спільних для деяких чи всіх галузей права; є відображенням загальних для кількох суміжних галузей юридичних конструкцій; їх предметом є певна сторона уподібнення суспільних відносин; спрямовані на забезпечення уніфікації нормативно-правових приписів, однотипності правового регулювання [7, с. 23]. На нашу думку, поділ правових інститутів на міжгалузеві та комплексні є штучним, як і наведені ознаки. Основна причина цього в тому, що ознаки комплексних інститутів цілком екстраполюються на міжгалузеві інститути, як і навпаки. Своєю чергою, утворення та функціонування міжгалузевих інститутів завжди передбачає наявність між їхніми елементами системних зв'язків, адже норми права, що складають подібні інститути не є механічними утвореннями. Невипадково родоначальник теорії систем Л фон Берталанфі в поняття «система» вкладав такий зміст: «Система є комплексом елементів, що перебувають у взаємодії» [8, с. 5].

В. Мина, Ю. Коцан-Олинець та Р. Тополевський зазначають, що цілісність системи визначається поєднаністю елементів певними зв'язками (відносинами) різного ступеню взаємозв'язку [10, с. 9] і виступає як єдиний об'єкт [9, с. 9]. Причому цей об'єкт володіє не лише властивостями його складових, але й має певні додаткові властивості, характерні саме для системи, а не окремих її елементів [9, с. 9]. В цьому відношенні цікавим є виділення таких параметрів систем, як а) субстанціальні – підсистеми та елементи системи з притаманними їм властивостями; і б) структурні – «мережі родовідних (парадигматичних) відношень між одиницями субстанцій та мережами зв'язків ціле-частина (синтагматичних) і взаємодій між цими одиницями» [9, с. 9]. Крім того В. Мина, Ю. Коцан-Олинець та Р. Тополевський підкреслюють, що в системі права можливо виділити низку підсистем [9, с. 9]. Окрім підсистем «норма - інститут - галузь права», варто зазначити поділ на підсистему приватного та публічного права (характерну, перш за все, для правових систем романо-германського типу, що зовсім не означає відсутність розподілу публічного і приватного інтересу в правових системах англо-американського типу) [9, с. 9]. Сюди ж слід віднести стійкі правові комплекси, які, не будучи галуззю права, являють собою певні підсистеми права, об'єднані саме стійкими зв'язками застосованих норм права [9, с. 9]. В межах вище згаданої дискусії доцільно звернути увагу на точку зору О. Андрушка, який, вивчаючи юридичну природу, атрибутивні ознаки та елементи юридичної відповідальності за правопорушення в кримінальному процесі, цілком слушно зазначає, що має місце широкий міжгалузевий аспект юридичної відповідальності за правопорушення в кримінальному процесі [10, с. 126]. Такий підхід пояснює цю відповідальність як систему усіх видів юридичної відповідальності за правопорушення в кримінальному процесі й у своїй основі містить єдині компоненти, це: 1) суб'єкт цієї відповідальності – лише деліктоздатний суб'єкт кримінального процесу [10, с. 126]; 2) ді-

алектична детермінована єдність правовідносин кримінальних процесуальних та відносин цієї юридичної відповідальності – аномальність перших породжує другі [10, с. 126]; 3) аномальність кримінальних процесуальних правовідносин є правопорушеннями в кримінальному процесі [10, с. 126]; 4) правові наслідки за вчинення правопорушень (різні види юридичної відповідальності), хоч і передбачені різними законами, різні за видами, обсягом, але вони органічно поєднані між собою та утворюють єдиний інститут юридичної відповідальності в кримінальному процесі, що слугує єдиній меті, цілям та завданням, виконують свої властиві функції, обумовлені завданнями кримінального судочинства [10, с. 126].

О. Лавриненко комплексні міжгалузеві правові інститути відносить до числа змішаних [5]. При цьому звертаючи увагу на те, що вони виникають на перетині суміжних галузей права й втілюють функціональні та предметно-регулятивні міжгалузеві зв'язки [5]. Наявність змішаних або як їх ще можна назвати міжгалузевих інститутів можна пояснити тим, що певні групи норм за основними критеріями (предмет і метод правового регулювання, його принципи тощо) належать до певних галузей чи входять до складу певних інститутів, але одночасно об'єктивуються і в іншій площині, «подвоюючи» структуру права [5]. Д. Смерницький з цього приводу вказує, що складний (комплексний, міжгалузевий) інститут права є сукупністю норм, що входять до складу різних галузей права, але регулюють взаємопов'язані споріднені відносини [11, с. 11]. Т. Стешенко (в контексті аналізу виборчого законодавства України) вказує на те, що комплексний міжгалузевий правовий інститут має єдиний предмет правового регулювання, але він охоплює норми різних галузей права [12, с. 68]. Подібну точку зору поділяє й В. Нестерович, вказуючи на те, що поняття «міжгалузевий інститут права» з загальнотеоретичних позицій кореспондується з сукупністю порівняно відокремлених правових норм, що одночасно належать до кількох галузей права та регулюють взаємозалежні групи суспільних відносин. Класичним прикладом міжгалузевих інститутів права прийнято вважати інститут власності, який складається з норм конституційної, адміністративної, цивільної, господарської, земельної, кримінальної та інших галузей права [13, с. 46]. М. Іншин, розглядаючи нормативно-правове забезпечення державної служби в Україні, підкреслює, що під час аналізу особливостей та структури правового режиму державної виявляється її міжгалузевий характер, для якого характерні цілісна система регулятивного впливу, наявність певних специфічних прийомів і засобів регулювання — регулятивних, охоронних, процедурно-процесуальних, єдиних принципів і загальних положень, що поширюються на дану сукупність норм [14, с. 96].

В розвиток такого підходу С. Слабко пропонує розмежувати такі поняття, як «комплексна галузь» та «міжгалузевий комплекс» [15, с. 31]. У цьому питанні вважається доцільним такий підхід: якщо можна виокремити предмет і метод правового регулювання, то таку сукупність норм визначати як комплексну галузь права, а якщо неможна – визначати як міжгалузевий комплекс [15, с. 31].

Більш розширений підхід щодо поняття «комплексність» стосовно комплексних міжгалузевих правових інститутів пропонує Н. Наумова. На її думку, комплексність має інтерпретуватися не тільки як певна уніфікованість понять, категорій, правового матеріалу, існуючого в нормативно-правових актах двох чи більше галузей права, але також включає багатоманітність джерельної бази цього елемента системи права (міжнародно-правові акти та договори, судові прецеденти, насамперед, Рішення Європейського суду з прав людини) [3, с. 4]. Крім того ця дослідниця вважає, що в основі міжгалузевих правових інститутів лежать міжгалузеві юридичні конструкції, котрі мають включати до свого змісту не тільки моделювання правових явищ на рівні одразу декількох галузей права, але й на рівні комплексних міжгалузевих правових інститутів [3, с. 5]. Також для всебічного розуміння природи комплексних міжгалузевих правових інститутів має значення їхнє видове розмаїття, котре поряд з традиційним поділом їх на прикордонні та функціональні, має розрізняти це явище на види залежно від функцій права та типу правового регулювання, внаслідок чого виокремлюються регулятивні, охоронні та змішані інститути [3, с. 4]. Найголовніше, на нашу думку, на що звертає свою увагу Н. Наумова, досліджуючи комплексні міжгалузеві правові інститути, є висновок про те, що комплексним міжгалузевим правовим інститутам притаманні власні принципи права [3, с. 5].

В якості антиномії комплексному міжгалузевому правовому інституту М. Драгомерецький визначає простий правовий інститут [16, с. 63]. Простий (спеціальний) правовий інститут регулює конкретний варіант розвитку тієї чи іншої життєвої ситуації та в цьому сенсі є первинною пра-

вовою спільністю. У структурі простого правового інституту не виявляються інші нормативні формування, окрім норм права. Він поєднує юридичні норми безпосередньо [16, с. 63]. Своєю чергою, галузевий правовий інститут складається з норм однієї галузі права [16, с. 64].

На ще одну обставину, котра стосується всебічного розуміння природи комплексних міжгалузевих правових інститутів, вказує М. Драгомерецький. Він зазначає, що правовий режим міжгалузевих інститутів має інтегрувати у собі, як мінімум, дві великі підсистеми: систему регулятивного впливу – комплекс юридичних засобів кількох галузей права з відповідним методом правового регулювання (так званий динамічний аспект), а також результат регуляційного впливу – досягнутий рівень регулювання суспільних відносин, що проявляється у певному стані суб'єктів (об'єктів) права (так званий статичний аспект) [16, с. 4]. Міжгалузевий правовий режим можна визначити як особливий порядок правового регулювання певної сфери суспільних відносин, заснований на поєднанні різноманітних правових засобів у рамках міжгалузевого предмета і методу правового регулювання, дії міжгалузевих принципів та гарантій, спрямований на досягнення оптимального результату в регульованих суспільних відносинах [16, с. 4]. Одночасно із цим, М. Драгомерецький поділяє підхід Н. Наумової про те, що комплексним міжгалузевим правовим інститутам притаманні власні принципи права [16, с. 4]. Зокрема, він вказує на те, що слід виокремлювати систему міжгалузевих принципів, яка має підсилювати цілеспрямованість правового впливу, забезпечувати єдину концепцію права та законодавства [16, с. 4]. Міжгалузеві принципи виступають як компонент, котрий певним чином поєднує наявні галузі права [16, с. 4]. Через них відбувається координація та взаємодія галузей права між собою [16, с. 4]. Міжгалузеві принципи права виявляють себе у подібних правових відносинах [16, с. 4]. Врахування міжгалузевої єдності у змісті принципів має важливе практичне значення, оскільки дає можливість підвищити якість правового регулювання та уникнути правоінтерпретаційних помилок [16, с. 4].

Не менш важливим в контексті аналізу природи комплексних міжгалузевих правових інститутів є питання щодо механізму їхнього створення, який складається з таких етапів:

1) предметизація – виникнення суспільних відносин, які потребують і можуть бути врегульовані нормами кількох галузей права, або суттєві зміни наявних суспільних відносин, тобто формування предмета правового регулювання [16, с. 5];

2) регулятивне забезпечення – вироблення специфічного методу правового регулювання, деталізація кола суб'єктів цих відносин, співвідношення основних регулятивних засобів впливу на їхню поведінку (дозволів, зобов'язань і заборон) [16, с. 5];

3) формалізація – ухвалення правових актів, якими встановлюється загальний порядок регулювання, а також тих, що містять положення щодо їх виконання (приміром, підзаконні нормативно-правові акти) [16, с. 5];

4) кореляція – посилення системних зв'язків між нормами різних галузей права, які регулюють нову сферу суспільних відносин, що є фактором збільшення кількості спеціалізованих норм права – нормдефініцій, установчих норм, норм-принципів, колізійних норм тощо – тобто відбувається формування міжгалузевих інститутів права [16, с. 5].

Також маємо звернути увагу на те, що на відміну від Н. Наумової та інших дослідників, дещо інший підхід стосовно класифікації комплексних міжгалузевих правових інститутів, пропонує М. Драгомерецький. На його думку, при розв'язанні проблеми типології правових інститутів на передній план неминуче висуваються ті специфічні риси, які характеризують їх як особливий різновид елементів системи права [16, с. 5]. На цій підставі було запропоновано таку їх типологію:

а) за способом регулювання суспільних відносин: матеріальні міжгалузеві правові інститути, процесуально-процедурні міжгалузеві правові інститути [16, с. 5];

б) за характером відносин, що регулюються (та наявністю так званого «публічного інтересу»): публічні міжгалузеві правові інститути, приватні міжгалузеві правові інститути [16, с. 5];

в) за метою їх формування: стабілізуючі міжгалузеві правові інститути, розвивальні міжгалузеві правові інститути [16, с. 5].

На нашу думку, репрезентована типологія комплексних міжгалузевих правових інститутів в певній мірі має полемічний характер, адже існують приклади тих комплексних міжгалузевих правових інститутів, що поєднують у своєму складі норми як публічного, так і приватного права. Тому висновок щодо їхнього розмежування за наявністю, так званого «публічного інтересу» не є однозначним та має дискусійний характер. Як зазначає з цього приводу М. Чабаненко, комплексний (міжгалузевий) правовий інститут об'єднує схожі, близькі норми, що належать до різних

галузей права [17, с. 129]. Разом із тим, він вказує й не те, що окремі галузеві фахівці стверджують, що комплексне утворення в галузевому регулюванні на межі приватного та публічного права навряд чи може бути складовою системи права у формі інституту, підгалузі чи галузі права [17, с. 129]. Підставою такого висновку є чітке розмежування між однорідністю суспільних відносин, яка об'єктивно обумовлює різногалузевий вплив (наприклад, майнові відносини є предметом регулювання і цивільного, і господарського, і фінансового, і інших галузей права) та однорідністю суспільних відносин, які є предметом відокремленої галузі права [17, с. 129]. І перший, і другий різновид однорідності передбачає певний вплив сукупності правових норм, але якщо в першому випадку йдеться про функціональне поєднання норм права, то в другому – про предметну єдність правових норм та інститутів [17, с. 129]. У будь-якому разі йдеться про відповідну форму єдності норм права та інститутів [17, с. 129]. Предметна єдність передбачає об'єктивне поєднання відповідного виду суспільних відносин, які виступають як чітко визначений предмет правового регулювання певної галузі чи інституту, сукупності відповідних однотипних правових норм [17, с. 129]. Водночас, М. Чабаненко має протилежну точку зору цього приводу та не погоджується із викладеним [17, с. 129]. Учений доводить, що комплексні (міжгалузеві) правові інститути проявляються у сфері дії родинних галузей права; являють собою не механічну сукупність, а гармонійний сплав різногалузевих правових норм, регулюючих однорідні відносини; відповідні норми проходять істотну переробку, модифікацію стосовно специфіки предмета і (або) метода правового регулювання іншої галузі [17, с. 129]. В окремих випадках одні й ті ж суспільні відносини регулюються нормами різних галузей права [17, с. 129]. Тоді інститут права можуть утворювати норми двох і більше галузей права [17, с. 129].

Комплексні правові інститути «характеризуються тим, що:

- 1) норми однієї галузі права застосовуються в іншій галузі [17, с. 129];
- 2) норми закріплюються, як правило, у джерелах галузі, яка їх запозичує [17, с. 129];
- 3) норми проходять змістовну переробку, модифікацію відповідно до специфіки предмета та (або) методу галузі, що їх запозичила [21, с. 129];
- 4) норми застосовуються виключно в межах однієї галузі права, яка їх запозичила» [17, с. 129].

Близькою до поглядів М. Чабаненка є точка зору І. Банасевича, котрий вказує на те, що ознаки комплексності в правовому регулюванні мають ті галузі права, які органічно поєднують в собі публічні та приватні інститути; комплексність також характеризує матеріально-правові галузі права, які всередині своєї структури містять процесуально-процедурні інститути; до комплексних галузей права відносяться також ті галузі права, які об'єднують інститути, що мають спочатку різні предмети правового регулювання, однак – спільну мету та методи правового регулювання, а тому – однорідні функціональні характеристики [18]. Правові норми, які спрямовані на регулювання відносин у сфері захисту прав споживачів, утворюють інститут захисту прав споживачів, комплексність якого полягає у поєднанні приватноправових та публічно-правових начал правового регулювання [18]. Захист прав споживачів – це цілий комплекс заходів, які реалізуються державою, судовими органами, органами місцевого самоврядування, громадськими формуваннями, що спрямовані на регулювання відносин, які виникають між споживачем та суб'єктом підприємницької діяльності [18]. Публічно-правові начала знаходять втілення у державному захисті прав споживачів, характерною ознакою якого є наявність органів державної влади, яким надані повноваження контролю у сфері захисту прав споживачів [18]. Приватноправові засади регулювання втілюються у нормах цивільного права, оскільки відносини, що виникають за безпосередньої участі споживача мають майновий характер, в яких споживач виступає стороною цивільно-правового договору [18].

Як стверджує О. Правило, дослідження правового регулювання суспільних відносин у сфері охорони здоров'я в Україні, дало підстави з'ясувати, що таке регулювання носить комплексний, міжгалузевий характер, що обумовлено широким спектром публічних і приватних правовідносин, об'єднаних загальною метою реалізації права кожної людини на охорону здоров'я, як найвищу соціальну цінність [19, с. 390]. При цьому специфічність охорони здоров'я, дає підстави констатувати, що охорона здоров'я передбачає різноманітність нормативних актів, які регулюють суспільні відносини і по різному впливають на стан охорони здоров'я [19, с. 391]. Наприклад, Закон України «Про фізичну культуру і спорт» від 04.12.1993 р. № 3808-ХІІ та Закон України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» від 24.02.1994 р. № 4004-ХІІ [19, с. 391].

С. Боднар, аналізуючи третейське судочинство в системі вирішення господарських спорів, теж *de facto* підтверджує вище наведені твердження про те, що комплексні міжгалузеві правові інститути містять як матеріальні, так і процесуальні норми, стосуються широкого кола суспільних відносин. Зокрема, цей дослідник зазначає, що основним завданням третейського суду є захист майнових і немайнових прав та охоронюваних законом інтересів фізичних чи юридичних осіб шляхом всебічного розгляду і вирішення спорів відповідно до закону [20]. Головна відмінність третейського суду від державного полягає в тому, що його влада закріплена не на рівні загального закону, а на договірній основі, на волі приватних осіб [20]. Завданням альтернативних способів вирішення спорів є вирішення конфліктів між сторонами зі збереженням можливості їх подальшого співробітництва, тому в основі всіх методів альтернативних способів вирішення спорів є з'ясування і задоволення інтересів конфлікуючих сторін на основі компромісу [20]. Спір може бути переданий на розгляд третейського суду за наявності між сторонами третейської угоди і до прийняття компетентним судом рішення у спорі між тими самими сторонами, з того самого предмета і з тих же підстав [20]. Відповідні правові норми фактично складають комплексний міжгалузевий правовий інститут, який має чітко визначені параметри взаємодії з основним галузями права [20]. На прикладі аналізу інституту дисциплінарної відповідальності державних службовців Хайдер Саїд Джіхад Аль-Саеді акцентує увагу на тому, що цей інститут є комплексним, а методами правового регулювання інституту дисциплінарної відповідальності державних службовців є імперативний та диспозитивний [21, с. 200].

Висновки. Аналіз сучасних науково-концептуальних підходів щодо розуміння поняття «комплексний міжгалузевий правовий інститут» засвідчує наступне.

1. Наразі юридичній науці не заперечується факт існування комплексних правових утворень, до числа яких також належать комплексні міжгалузеві правові інститути, тоді як донедавна існування таких юридичних явищ вкрай неоднозначно сприймалася науковим загалом.

2. Дискусійним виглядає питання щодо розмежування понять «комплексні» та «міжгалузеві» правові інститути. На думку авторки, такий підхід є штучним, особливо в контексті загальних уявлень щодо системних зв'язків у праві. Основна причина цього в тому, що ознаки комплексних інститутів цілком екстраполюються на міжгалузеві інститути, як і навпаки. Своєю чергою, утворення та функціонування міжгалузевих інститутів завжди передбачає наявність між їхніми елементами системних зв'язків, адже норми права, що складають подібні інститути не є механічними утвореннями.

3. Цілком обгрунтованою виглядає існуюча в науковій літературі точка зору щодо розуміння поняття «комплексність» стосовно міжгалузевих правових інститутів, котра має інтерпретуватися не тільки як певна уніфікованість понять, категорій, правового матеріалу, існуючого в нормативно-правових актах двох чи більше галузей права, але також включає багатоманітність джерельної бази цього елемента системи права (міжнародно-правові акти та договори, судові прецеденти, насамперед, Рішення Європейського суду з прав людини). Крім того в основі міжгалузевих правових інститутів лежать міжгалузеві юридичні конструкції, котрі мають включати до свого змісту не тільки моделювання правових явищ на рівні одразу декількох галузей права, але й на рівні комплексних міжгалузевих правових інститутів.

4. В межах аналізу видового розмаїття комплексних міжгалузевих правових інститутів, які традиційно поділяються на прикордонні та функціональні, обстоюється точка зору щодо недовідності суворої градації між комплексними міжгалузевими правовими інститутами публічного та приватного права, адже існують чисельні приклади комплексних міжгалузевих правових інститутів, що поєднують імперативний та диспозитивний методи правового регулювання, а також містять у своєму складі норми як публічного, так і приватного права.

5. Важливою рисою комплексних міжгалузевих правових інститутів є наявність відповідних принципів, покладених в основу їхнього утворення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Саннікова М.В. До питання комплексних утворень у системі права України (на прикладі аграрного права). *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2014. Вип. 27. С. 104–116.
2. Манько Д.Г. Міжгалузевість, комплексність, інтерактивність як характеристики сучасного права. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 4. С. 8–12.

3. Наумова Н.М. Недоторканість житла як комплексний міжгалузевий правовий інститут: теоретико-правова характеристика : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2017. 18 с.
4. Лук'янець Д.М. Про структуру системи права. URL: https://biem.sumdu.edu.ua/images/stories/docs/K_KPD/Lukianets_14.pdf (Дата звернення 15.07.2024 р.).
5. Лавриненко О.О. Міжгалузеві інститути в системі права України. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/21310/1/Міжгалузеві%20інститути%20в%20системі%20права.pdf>. (Дата звернення 15.07.2024 р.).
6. Добробог Л.М. Підгалузь права і комплексна галузь права як елементи системи права: проблемні аспекти. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2014. № 11. Т. 1. С. 27–29.
7. Левицька Н.О. Міжгалузеві нормативно-правові інститути: деякі теоретичні питання. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2015. Вип. 14(1). С. 22–24.
8. Buckley W., Bertalanffy L. General System Theory – A Critical Review «General Systemos». Routledge, Vol. VII. 1962. 20 p.
9. Мина В.В., Коцан-Олинець Ю.Я., Тополевський Р.Б. Системні зв'язки системи права. Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2016. № 20. С. 8–11.
10. Андрушко О.В. Юридична відповідальність за правопорушення в кримінальному процесі: правова природа, атрибутивні ознаки та елементи. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2019. № 19. С. 123–131.
11. Смерницький Д.В. Технічне право: міжгалузевий інститут права. *National Law Journal: Theory and Practice*. 2021. December. P. 10–14.
12. Стешенко Т.В. Тлумачення передвиборчої агітації та форми її здійснення суб'єктами виборчого процесу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 7. С. 65–69.
13. Нестерович В.Ф. Виборче право як підгалузь конституційного права України. *Право і суспільство*. 2018. № 3. С. 44–49.
14. Іншин М.І. Нормативно-правове забезпечення державної служби в Україні: теоретико-правова характеристика. *Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття* : тези доп. учасників II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 10 груд. 2019 р.). Харків, 2019. С. 96–99. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20191210/article/view/inshyn (Дата звернення 15.07.2024 р.).
15. Слабко С.М. Структурування системи права: плюралізм підходів. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 1. С. 29–31.
16. Драгомерецький М.М. Міжгалузеві інститути права у правовому розвитку : дис. ... д-ра філософ. за спец. 081 «Право». Одеса, 2023. 213 с.
17. Чабаненко М.М. Загальна характеристика аграрно-правових інститутів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 2. С. 127–131.
18. Банасевич І.І. Інститут захисту прав споживачів як комплексний правовий інститут. URL: [Lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/15771/1/Банасевич%20І.І._Тези_уєбко%20конференція_Інститут%20захисту%20прав%20споживачів%20як%20ко](http://lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/15771/1/Банасевич%20І.І._Тези_уєбко%20конференція_Інститут%20захисту%20прав%20споживачів%20як%20ко) (Дата звернення 15.07.2024 р.).
19. Правило О.І. Правове регулювання охорони здоров'я в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 3. С. 390–395.
20. Боднар С. Третейське судочинство в системі вирішення господарських спорів. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/34325/1/40.pdf>. (Дата звернення 15.07.2024 р.).
21. Хайдер Саїд Джіхад Аль-Саєді. Інститут дисциплінарної відповідальності державних службовців в українському праві. *Наукові записки: Серія Право*. 2019. Вип. 6. Спецвип. Т. 2. С. 199–203.